

КУЛЬТУРА МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

У статті розкриваються особливості культури міжособистісних взаємин юнацтва на сучасному етапі розбудови та становлення системи освіти.

Творчість Івана Огієнка характеризується пильною увагою до проблем української культури, історії, церкви, педагогіки. Значну увагу він приділяв становленню національної школи та вихованню в ній підростаючого покоління як патріотів України і, разом з тим, високоосвічених і культурних громадян.

У період відродження і розбудови національної навчально-виховної системи невід'ємним компонентом освітньої структури стають міжособистісні взаємини, які сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості дитини і підлітка, соціальній адаптації, самореалізації людини в суспільстві.

Міжособистісні стосунки – специфічне явище, яке обумовлюється як соціальними, так і психологічними факторами, це саме ті безпосередні зв'язки та стосунки, які складаються у реальному житті між живими, мислячими індивідами, здатними відчувати дійсність. Міжособистісні стосунки є одним із засобів самоствердження особистості в юнацькому віці.

За віковою періодизацією, прийнятою у вітчизняній педагогіці, період життя від 15 до 17-18 років називається старшим шкільним віком, або ранньою юністю. При визначенні його беруться до уваги не тільки ознаки фізичного дозрівання, а й особливості психічного розвитку, характерні риси провідної діяльності, якою є навчання в різних типах загальноосвітніх та спеціальних професійних закладах.

Не зменшуючи значення біологічного дозрівання, вітчизняні психологи підкреслюють провідну роль соціальної детермінації діяльності індивіда на цьому етапі його життя, в ході якої відбувається подальше становлення його як свідомої істоти, як особистості.

Юнацький вік – це період безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини, до вибору спеціальності, до безпосереднього оволодіння нею, до виконання відповідальних соціальних функцій. За цей час підростаюча особистість поступово досягає такого ступеня фізичної, психічної і соціальної зрілості, на якому вона цілком здатна свідомо й самостійно їх виконувати, стати повноправним громадянином суспільства.

Розглянемо вплив міжособистісних стосунків на визначення статусу старших підлітків у школі, сім'ї, суспільстві.

Поєднана з життям освіта молоді є основним шляхом реалізації її життєвих прагнень, джерелом дальших досягнень у її загальному інтелектуальному розвитку, становленні її наукового світогляду, ідейних переконань, моральних і естетичних почуттів.

Гуманізація освіти на сучасному етапі потребує кардинальної зміни взаємин наставника і учнів-юнаків, переведення їх з площини підпорядкування до партнерства на основі принципу соціальної рівності, що передбачає, перш за все, усвідомлення ними гуманітарних знань про сутність людини, шляхи її самореалізації та про її особисту відповідальність. Така взаємодія передбачає розвиток адекватної рефлексії особистості, вміння аналізу власних якостей та дій, критичного ставлення до себе як до суб'єкта праці та людини. Названі якості формуються у навчальній діяльності за умови не лише кардинальної зміни самого його змісту, але й завдяки пошуку нових підходів у відносинах вчителя та учня.

Важливими умовами у цьому зв'язку є реалізація у навчальному процесі співробітництва, особистої співучасті та співпереживання, взаємостосунків творчості. Це значно підсилює і збагачує молодь в умовах актуалізації емоційного навчання. Останнє передбачає об'єктивізацію вчителем ходу і логіки власного мислення та емоційно-чуттєвого переживання. У зв'язку з цим чітко виявляється залежність навчальних здобутків старших підлітків від рівня їх позитивних емоцій. Природно, що це передбачає переосмислення вчителем змісту та соціально-рольових позицій учасників навчального процесу, стилю їх спілкування, які є основою реальної, а не формально-рольової міжособистісної взаємодії з учнем.

Особливістю організації емоційно-особистісної взаємодії вчителя та учнів виступає побудова діалогічних взаємин і умов для навчального спілкування. У такій взаємодії в навчальному колективі з'являються потенційні можливості кооперації, самостійності, конкуренції, змагання, які є основою ініціативи, без чого не може формуватися особистість.

Застосування діалогу також передбачає співпереживання та емпатію, забезпечуючи тим самим персоналізацію, тобто прагнення вихованця до ідентифікації з особистістю вихователя. Навчальне спілкування, базуючись на ідентифікації, передбачає ототожнення одного суб'єкта з іншим (або багатопланове уподібнення однієї людини до іншої). Механізм наслідування та ідентифікації є важливим для формування усвідомлення праці, її місця в житті людини. Виходячи з того, що феномен ідентифікації виступає фундаментальною основою процесів спілкування, міжособистісної взаємодії, її роль залишається сталою і в юнацькому віці.

Однією з функцій діалогічного спілкування є самоствердження особистості, яке відбувається за умови усвідомлення учнем власного "Я", відчуття власної особистої значущості, формування адекватної самооцінки. Отже, взаємодія вчителя й учнів у процесі засвоєння суб'єкт-суб'єктних знань характеризується рівністю соціальних позицій учасників; співтворчою активністю сторін, за якої кожна не лише зазнає впливу, але й сама в одна-

ковій мірі впливає на іншу; взаємним партнерством у світі почуттів і переживань одне про одного; готовністю прийняти позицію іншої сторони; прагненням до співучасті, співпереживання, прийняттям один одного; активною гуманістичною установкою.

Одним із важливих факторів розвитку особистості в ранній юності є взаємостосунки молоді зі старшими, передусім батьками, при цілковитій зміні їх характеру відповідно до попереднього вікового періоду. На перше місце висувається принцип рівноправності. До дорослих людей юнаки і дівчата ставляться швидше як до старших товаришів. Їх ставлення до дорослих дедалі більше починає залежати від того, наскільки, на думку юнака чи дівчини, останні зважають на їхню дорослість і самостійність, правильно оцінюють їх. У молодих людей зростають спонукання, прагнення до доброзичливих взаємостосунків з дорослими. Вони іноді готові вибачати їм помилки і недоліки, виходячи з аналізу причин, що їх викликають.

Проте можливість конфліктів з дорослими не виключається протягом усього періоду ранньої юності. До факторів, які спричиняють виникнення конфліктів, на думку старших підлітків, належать такі якості дорослих, як консервативний спосіб мислення, прихильність до застарілих правил поведінки, суворе дотримання давніх звичаїв, застарілість етичних переконань, естетичних уподобань, смаків тощо, надмірне обмеження свободи молодих людей.

У свою чергу, серед причин конфліктів, що залежать від них самих, юнаки та дівчата називають такі: низька навчальна успішність, порушення правил поведінки, ігнорування розпоряджень батьків, наявність деяких рис особистості (неслухняність, упертість, егоїзм, лінощі, самовпевненість, самостійність у своїх поглядах тощо).

Серед усіх названих причин конфліктів молодих людей з дорослими перші місця посідають невмілий підхід до них старших, непереконлива й різка критика смаків юнаків та дівчат, їх прагнень бути "сучасними", "модними" тощо.

Взагалі ж молодь охоче вислуховує поради, аргументовані пояснення, повчання тих старших людей, які користуються в них авторитетом, довір'ям. Таке ставлення до дорослих пов'язане з пошуками молодих людей свого місця в суспільстві, друзів як серед ровесників, так і серед дорослих.

Відомо, що в юнацькому віці зростає потреба розуміння власного статусу у колективі ровесників та спілкування з однолітками. Тому в навчальній діяльності, поряд з пізнавальними завданнями, перед молоддю постають комунікативні завдання, вирішення яких передбачає орієнтування, планування дії спілкування, мовлення та зворотній зв'язок. Усвідомлення сутності міжособистісних стосунків старшим підлітком тим самим формує позитивне ставлення до ровесників та до самого себе, що стає важливим фактором міжособистісного впливу, розвитку групових процесів і, нарешті, сприяє утвердженню відповідальної взаємозалежності в учнівському співтоваристві.

Фактором формування особистості в період ранньої юності є спілкування з ровесниками навчального колективу. Колектив запобігає формуванню індивідуалістичних рис. Результативність виховного впливу на окрему особистість великою мірою залежить від громадської думки колективу. Проте неадекватна самооцінка деяких юнаків та дівчат у певних випадках призводить до зовсім протилежного ставлення до колективу, що має бути враховано у виховній роботі.

У ранньому юнацькому віці спостерігається залучення молоді до різних видів мікрогруп: найближчі приятелі, друзі, товариські групи, компанії. Перебудовні процеси надали молодим людям можливість самостверджуватися не лише в рамках названих мікрогруп, а й поза ними. Одним із масових проявів "зовнішніх" можливостей самореалізації молоді стали різного роду неформальні об'єднання. Самоціллю подібних неформальних спільностей у більшості випадків є спілкування, а головним внутрішнім принципом – групова солідарність. Соціальна взаємодія у них, як правило, відсутня. Разом із тим, неформальні "тусовки" для юнацтва служать засобом самовизначення, тією референтною групою, завдяки якій воно знаходить своє місце у відношенні "я-ми-вони". За умови силового тиску неформальні угруповання із сфери спілкування переходять у зони ризику і криміногенної поведінки.

У зв'язку з тим, що неформальні групи виникають у складі формальних, багато викладачів вважають їх такими, що протирічать структурі організації, але це не так. Неформальні групи можуть руйнувати цілі формальних груп і бути гальмом в їх розвитку і діяльності лише в тому випадку, коли між цілями та нормами навчального колективу й індивідуальними потребами його членів існують розходження. У процесі цієї діяльності наставники активно взаємодіють як з первинним колективом, так і з неформальними групами. Беручи участь у діяльності тих та інших, вони змушені рахуватися з груповими еталонами, які склалися у даних групах під впливом досвіду самих груп і норм тієї суспільної системи, до якої належать ці групи.

В юнацькому віці потреба у спілкуванні набуває специфічних форм емоційної та індивідуалізованої потреби у дружбі та любові.

Напружений пошук друга починається вже в підлітковому віці. Проте юнацька дружба набагато стійкіша і глибша від підліткової. Підлітка пов'язують із другом здебільшого спільні інтереси та спільна діяльність. Юнацька дружба на перший план висуває інтимність, емоційне тепло, щирість.

Розвиток самосвідомості викликає в юнацькому віці потребу "розкрити душу", поділитися своїми переживаннями. Сучасні юнаки побоюються високих слів і проявів ніжності, але це не адекватне їх почуттям і переживанням, скоріше бравада; у 16-17 років юнаки та дівчата вважають дружбу найважливішим у людських стосунках.

Питання про відмінності в дружбі між юнаками і між дівчатами поки що недостатньо вивчене. Підвищена загальна чутливість дівчат, їх схильність до з'ясування стосунків роблять підтримку стійких взаємин менш простою, ніж у більш стриманій і "суворій" чоловічій дружбі.

Спілкування між юнаками та дівчатами пов'язане з відомими психологічними труднощами. У підлітковому віці дівчата дещо випереджують однолітків-хлопців не тільки у фізичному, а й в розумовому розвитку. У старших підлітків ця різниця зникає, але вимальовуються стійкіші статеві розбіжності в специфічних здібностях та інтересах. Якщо у хлопців переважають предметні та технічні інтереси, то дівчат більше хвилюють проблеми внутрішнього світу і людських взаємин.

Більш раннє статеве дозрівання (акселерація) зумовлює в юнацькому віці збільшення кількості серйозних шкільних романів – ставлячи, в свою чергу, підвищені вимоги до педагогічної майстерності і такту вчителя. Співвідношення дружби і кохання в юності є складною проблемою. З одного боку, вони видаються більш-менш альтернативними. Поява кохання дівчини знижує значення одностатевої дружби. З іншого боку, кохання вимагає вищого ступеня інтимності, ніж дружба.

Юнакові нерідко буває важко узгодити почуття, що народжується, пробуджується, з нормами морального кодексу. Психологічним захистом для них може служити аскетизм. Інша типова захисна установка – "інтелектуалізм". Якщо "аскет" хоче визволитись від чуттєвості, оскільки вона "брудна", то "інтелектуал" знаходить її "нецікавою". Вимоги моральної чистоти і самодисципліни самі собою позитивні, проте їх гіпертрофія призводить до самоізоляції щодо оточуючих і до розвитку таких негативних якостей особистості, як пихатість і нетерпимість.

Важливою проблемою формування міжособистісних стосунків у юнацькому віці є підготовка до майбутнього сімейного життя. У цьому плані необхідно враховувати особливості формування правильного розуміння соціальної ролі сім'ї та шлюбу в сучасному суспільстві, соціальні та психологічні аспекти цієї важливої сторони життя.

Знання особливостей міжособистісних взаємин в ранній юності необхідне для розуміння становлення особистості та удосконалення методів педагогічного керівництва цим процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова психологія / За ред. Костюка Г.С. – К., 1976. – 272с.
2. Коваль А.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка // Соціальна робота: Навч. посібник.- К.:ІЗМЕ,1997. – 392 с.
3. Демиденко В.К. та ін. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів: Навч. посібник.- К.: ІЗМН,1996. – 204с.

Матеріал надійшов до редакції 26.11.2001 р.

Костюченко М.В. Культура межличностных отношений современного юношества: подходы к пониманию.

В статье раскрывается культура межличностных отношений на современном этапе становления системы образования.

Kostyuchenko M. V. Culture of interpersonal relations of modern youth: approaches to understanding.

The article focuses on the culture of interpersonal relations at the present stage of developing the system of education.